

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2021 metai

1

LI

Vilnius 2021

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2021

1

Vilnius 2021

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2021

1

Vilnius 2021

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos nacionalinės ekonomikos ir valstybinės tarnybos akademija,
Rusija / The Russian Presidential Academy of National Economy
and Public Administration (RANEPa), Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Ilinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).

Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje:

<https://www.istorija.lt/leidiniai/mokslo-zurnalai-ir-testiniai-leidiniai/lietuvos-istorijos-metrastis/672>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2021
© Straipsnių autoriai, 2021

VYTAUTAS PETRONIS

Lietuvos istorijos institutas

VOKIEČIŲ MASONŲ KARINĖS LOŽĖS LIETUVOJE 1916–1918 METAIS

*Das ist der Kriegsglaube des deutschen Soldaten: es kommt nach diesem Krieg ein deutsches Jahrhundert, nicht eine Herrschaft der Gewalt und rohen Kraft, sondern eine Führung der Welt durch den deutschen Geist der Ordnung, Freiheit und Sittlichkeit.*¹

Wilhelmas Ohras, karinės ložės *Zum aufgehenden Licht an der Somme* magistras

ANOTACIJA. Straipsnyje trumpai apžvelgiamos vokiečių masonų karinės ložės, aptariamų jų ištakos, raida bei šios humanistinius principus puoselėjusios brolijos požiūris į karą. Konkrečiau analizuojamos dvi 1916–1918 m. šiandieninės Lietuvos teritorijoje veikusios karinės ložės „Vokiečių sargyba prie Nemuno“ (*Deutsche Wacht an der Memel*) ir „Vilnius liepsnojančiam kalavijui“ (*Wilna zum Flammenden Schwert*). Tyrimo tikslas – pateikti šiek tiek daugiau informacijos apie šias labai menkai žinomas masonų ordino šakas bei joms priklausiusius narius.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Pirmasis pasaulinis karas, Vilnius, Kaunas, masonai, karinės ložės.

ANNOTATION. The article offers a brief overview of German military Masonic lodges, their origin, evolution, and the attitude towards the war, which were known to foster humanistic principles. Two military lodges, the German Guard on the River Nemunas (*Deutsche Wacht an der*

¹ W. O h r, Eine Feldandacht über den 40. Psalm, *Zwanglose Mitteilungen aus dem Verein deutscher Freimaurer*, 39, 1916, S. 409.

Memel), and Vilnius for the Flaming Sword (Wilna zum Flammenden Schwert), which operated in present-day Lithuania from 1916 to 1918, are subjected to a detailed analysis. The aim of the study is to offer some information about the two specific and little-known branches of the German Freemasonry on the foreign soil.

KEYWORDS: First World War, Vilnius, Kaunas, Freemasons, military lodges.

Dažnai 1915 m. lietuviškas žemes okupavusi vokiečių kariuomenė matoma kaip daugiau ar mažiau vientisa svetimųjų masė. Tačiau šią didžiulę grupę sudarė įvairiausių politinių, religinių, kultūrinių, socialinių, visuomeninių ir kitokių pasaulėžiūrų žmonės. Pašaukti ar savanoriškai stoję tarnauti į savo valstybės kariuomenę, į karą jie ėjo tikėdamiesi likti gyvi ir, žinoma, laimėti. Ilgai brendusi vadinamoji „1914 metų dvasia“ buvo persmelkusi ne tik Vokietiją, bet ir Rusiją, Prancūziją, Jungtinę Karalystę bei kitas Europos ir pasaulio valstybių visuomenes. Tačiau tik Vokietijos imperijoje šis pakilus rengimasis karui, jo laukimas tapo giliai mitologizuotu reiškiniu, o konfliktui užsitęsęs, karių kovinę dvasią ir patriotizmą aktyviai ir gana efektyviai palaikė valstybinės propagandos mašina².

Viena tokių su vokiečių kariuomene į Lietuvos teritoriją atėjusių visuomeninių grupių buvo daugiausia viduriniams ir aukštesniesiems visuomenės sluoksniams priklausę masonai. 1915 m. vokiečių kariuomenei okupavus dalį vakarinių Rusijos imperijos teritorijų ir įkūrus karinės valdžios administruojamą Oberosto regioną (į kurį pateko ne tik šiandieninė Lietuva, bet ir dalis kaimyninių Lenkijos, Baltarusijos ir Latvijos teritorijų), iki karo pabaigos buvo įsteigtos šešios vokiečių masonų karinės ložės (*Feldlogen*): Kaune, Vilniuje, Jelgavoje, Liepojoje, Rygoje ir Balstogėje. Jose krašto administracijoje dirbantys ar į frontą vykstantys ordino broliai susirinkdavo bendriems ritualams, kartu švęsdavo valstybines ir religines šventes, diskutuodavo, skaitydavo paskaitas, vykdavo gana intensyvus intelektualinis bei dvasinis bendravimas.

Apskritai masonų bei masoniškos pasaulėžiūros ir kultūros tyrimai nėra nauja tema. Lietuviškoje istoriografijoje galima surasti nedaug, tačiau įvairius laikotarpius analizuojančių darbų³. Daugiausia dėmesio juose skiriama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje ar tarpukario Lietuvoje gyvenusių ir su mūsų kraštu susijusių masonų gyvenimui bei veiklai. Pirmojo pasaulinio karo kontekste laisvųjų mūrininkų istorija aptariama

²J. Verhey, *The Spirit of 1914. Militarism, Myth, and Mobilization in Germany*, Cambridge, 2000.

³Pavyzdžiui: L. K a s t a n a u s k a i t ė, *Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškose organizacijose (1918–1940)*, Vilnius, 2008; Ž. B ū č y s, *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia*, Vilnius, 2009; *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje: idėjos, istorija, asmenybės*, sud. V. Jogėla, Vilnius, 2012; V. P l e č k a i t i s, *Masonai. Laisvieji mūrininkai, kūrę ir stiprinę Lietuvą*, Vilnius, 2018.

labai trumpai ir fragmentiškai. Beveik jokios informacijos neužtinkame apie kitus, ne vietinius ordino brolius ar net, kaip vokiečių atveju, laikinai krašte veikusias ložes.

Pradžioje būtina pasakyti, kad nors Vokietijos masonų istorija labiausiai yra persipynusi su Jungtinės Karalystės, Prancūzijos, Italijos ir kitų Europos šalyse veikusiu brolių istorijomis, tačiau, kaip pastebi tyrinėtojai, nuo XIX a. vidurio, o ypač po 1870–1871 m. karo su Prancūzija ir Vokietijos suvienijimo, vokiečiai pasuko sava, daugiau romantiško patriotizmo bei tautininkiško (*völkisch*) nacionalizmo linkme. Apskritai tautininkiška mintis buvo giliai persmelkusi naujai suvienytos valstybės visuomenę. Ji tapo pagrindu ne tik suvienijant vokiečių tautą, bet ir vėliau formuojant radikalų nacionalizmą⁴. Savotiška šios pasaulėžiūros kulminacija vokiečių masonams galbūt būtų galima laikyti 1913 m. pabaigoje jų iniciatyva ir pastangomis šalia Leipcigo pastatyta ir iki šių dienų išlikusį monumentalų „Tautų mūšio paminklą“ (*Völkerschlachtdenkmal*), skirtą išsilaisvinimo kovų iš Napoleono priespaudos šimto metų jubiliejui paminėti⁵.

Vokietijos masonų veiklą daugiausia tyrinėjo šios šalies istorikai⁶. Informacijos apie Oberoste veikusias karines ložes daugiausia randama gana gausioje to meto Vokietijos masonų spaudoje. Apskritai bet kurios tautos karinės ložės nuo nuolat veikusiu skyrešiu tuo, kad pirmosios steigtos arba konkrečiuose kariniuose daliniuose, arba konkretaus karo metu. Todėl įsibėgėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1915 m. gegužės 29 d. Berlyne įvykęs Vokietijos Didžiųjų ložių susirinkimas leido pradėti steigti karines ložes užimtose teritorijose kaip laisvasias sąjungas, t. y. turėjusias okupuotose ar svetimose teritorijose atlikti nuolatinių ložių funkcijas. Pasibaigus karui jos turėjo būti uždarytos, o jų sukaupti dokumentai atiduoti jas įkūrusioms didžiosioms motininėms ložėms. Be to, jose dalyvavusių brolių pakilimas ordino hierarchijoje bei nuopelnai buvo pripažįstami ir po karo⁷.

Kaip atskirą gana informatyvų, tačiau tuo pat metu kontroversišką šaltinį reikėtų paminėti Trečiojo reicho laikais įkurto ir Slaptosios policijos (*Geheime Staatspolizei*, arba Gestapo) kontroliuojamo „Masonų tyrimų instituto“ (*Institut zur Erforschung der Freimaurerei*) leidinius. Jų pagrindinis tikslas buvo pagrįsti pasaulinę masonų

⁴U. P u s c h n e r, *Die völkische Bewegung im wilhelminischen Kaiserreich: Sprache – Rasse – Religion*, Darmstadt, 2001.

⁵S.-L. H o f f m a n n, *Die Politik der Geselligkeit. Freimaurerlogen in der deutschen Bürgergesellschaft 1840–1918*, Göttingen, 2000.

⁶Plačiau apie Vokietijos masonų istoriją žr.: O. P. N e u m a n n, *1717–1917. Gedanken über die Freimaurerei der Gegenwart*, Frankfurt am Main, 1919; F. R u n k e l, *Geschichte der Freimaurerei in Deutschland*, Bd. 1–3, Berlin, 1932; H. N e u b e r g e r, *Freimaurer und Nationalsozialismus: Die Verfolgung der deutsche Freimaurerei durch völkische Bewegung und Nationalsozialismus 1918–1945*, Bd. 1–2, Hamburg, 1980; H. N e u b e r g e r, *Winkelmaß und Hakenkreuz: Die Freimaurer und das Dritte Reich*, München, 2001.

⁷W. O h r, *Die deutsche Feldloge in St. Quentin, Zwanglose Mitteilungen aus dem Verein deutscher Freimaurer*, 30, 1915, S. 323; F. H a s s e l b a c h e r, *Volksverrat der Feldlogen im Weltkrieg*, S. 41–42.

konspiraciją sukelti Pirmąjį pasaulinį karą. Įrodinėta, kad masonai sukėlė karą, kad sugriautų senąsias imperijas ir sukurtų naują jų kontroliuojamą vadinamąją „pasaulio valstybę“. Atėjus į valdžią Adolfui Hitleriui, visos ložės ir kitos masoniškos organizacijos buvo uždraustos, o nepasidavę nacistinei ideologijai masonai pateko į koncentracijos stovyklas⁸. Žymiausias šio „instituto“ tyrinėtojas ir daugelio kūrinių autorius buvo teisininkas, saugumo (*Sicherheitsdienst*, SD), Gestapo ir kriminalinės policijos aukštas pareigūnas Karlas Frydrichas Haselbacheris (*Karl Friedrich Georg Haselbacher* arba *Hasselbacher*, 1904–1940)⁹. Pirmojo pasaulinio karo vokiečių karinių ložių istorijai ir veiklai jis paskyrė keletą nacistinėje ideologijoje interpretuotų tyrimų ir dokumentų rinkinių¹⁰.

Šiame straipsnyje daugiausia dėmesio bus skiriama dviem 1916–1918 m. šiandieninės Lietuvos teritorijoje veikusioms vokiečių masonų karinėms ložėms: Kauno „Vokiečių sargybai prie Nemuno“ (*Deutsche Wacht an der Memel*) ir Vilniaus „Vilnius liepsnojančiam kalavijui“ (*Wilna zum Flammenden Schwert*). Kauno ir Vilniaus ložių steigėja buvo seniausia Vokietijos ložė, Didžioji nacionalinė Prūsijos valstybių motininė ložė „Trys gaubliai“¹¹. Po Antrojo pasaulinio karo jos archyvas kartu su likusiais karinių ložių dokumentais perduoti Slaptajam valstybiniam Prūsijos kultūros paveldo archyvui (*Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*). Į kitų Oberoste veikusių ložių veiklą ir narius nesigilinsime, nors šiame regione veikę masonai tarpusavyje bendravo, siūsdavo delegacijas į šventes ar renginius. Taip pat neapžvelgsime vokiečių masoniškos pasaulėžiūros, išskyrus jų požiūrį į karą, karo ir humanistinių idealų santykį, vokiškosios civilizacijos viršenybę kitų kultūrų atžvilgiu, vadinamąją „vokišką taiką“ ir kt.

Šiame tyrime siekiame pateikti kiek daugiau informacijos apie labai menkai žinomas Pirmojo pasaulinio karo vokiečių masonų karines ložes. Aptardami šią negausią specifinę, bet gana įtakingą grupę, atskleisime, koks nevienalytis buvo Lietuvos teritoriją užėmusios kaizerinės administracijos požiūris ir užimtas žemes ir gyventojus. Visgi norint giliau analizuoti, reiktų tirti konkrečių Oberosto administracijoje tarnavusių masonų veiklą didesnės apimties studijoje.

⁸ Plačiau apie tarpukario laikotarpi žr.: H. Neuberger, *Freimaurerer und Nationalsozialismus*, bei to paties, *Winkelmaß und Hakenkreuz*.

⁹ Savo knygas jis pasirašinėjo Frydricho vardu, todėl šiame straipsnyje vartojamas šis vardas. Didžiausias jo parengtas leidinys buvo daugiatomis *Entlarvte Freimaurerei*, Berlin, 1934–1941.

¹⁰ F. Haselbacher, *Hoch- und Landesverrat der Feldlogen im Weltkrieg*, Magdeburg, 1935; *Volksverrat der Feldlogen im Weltkrieg*, Berlin, 1941.

¹¹ *Große National-Mutterloge in den Preußischen Staaten, genannt Zu den drei Weltkugeln*. Šiandien Didžiosios ložės pavadinimas toks pat, tik nebeminima Prūsija.

Vokiečių karinių ložių ištakos ir raida

Masonų karinės ložės atsirado netrukus po paties ordino susikūrimo XVIII a. pradžioje. Viena pirmųjų tokių įkurta 1728 m. Didžiosios Britanijos dominijoje, Gibraltare, kai Britanijos salų didžiosios ložės išdavė patentą užsienyje tarnavusiems kariams įkurti „slaugos ložę“ (*Ambulatory lodge*)¹². Pirmosios karinės ložės Vokietijos teritorijoje atsirado Septynmečio karo (1756–1763) metu. Anot tyrinėtojų, nuo pat pradžių vokiečių ložės skyrėsi nuo prancūziškų ar anglosaksiškų tuo, kad jos buvo laikinos, t. y. veikė tik konkrečiau karo metu. Kaip ir kitų, jų paskirtis buvo daugiau pagalbinė – pirmiausia tenkino toli nuo gimtųjų ložių atsidūrusių masonų dvasinius poreikius. Visgi norintiems dalyvauti karinės ložės veikloje buvo tam tikrų apribojimų bei procedūrų. Kandidatas pirmiausia privalėjo gauti savo namų ložės raštišką sutikimą dalyvauti karinės ložės veikloje, o ją uždarius, pasižadėdavo grįžti į savo ankstesniąją vietą. Iki Vokietijos suvienijimo 1871 m. jos teritorijoje gyvavusių įvairių katalikiškų ir protestantiškų konfesijų valstybių masonų dalyvavimas karinėse ložėse neretai priklausė nuo tų valstybių užsienio politikos. Pavyzdžiui, katalikiškų pietų ordino broliai galėjo dalyvauti prancūzų ar austrų karinių ložių veikloje, o šiaurės – švedų ar kitų protestantiškų kraštų įkurtose ložėse¹³.

Nacionalinės arba tautinės vokiečių ložės Prūsijos karalystėje pradėtos steigti XVIII a. pirmoje pusėje. Dar būdamas sosto įpėdiniu Frydrichas II Didysis (1740–1786) 1738 m. Braunšveige (Saksonija) buvo įšventintas į masonų ordiną, o tapęs valdovu, 1740 m., vienu pirmųjų savo nurodymų Prūsijos sostinėje Berlyne įkūrė naują masonų ložę „Trys gaubliai“ (*Aux trois Globes*). 1744 m. ji tapo Didžiąja karališkąja lože, o nuo 1772 m. pervadinta į „Didžiąją nacionalinę motininę Prūsijos valstybių ložę „Trys gaubliai““. Nuo tada Prūsijos karaliai tradiciškai priklausė ordinui: nuo XVIII a. vidurio iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos beveik visi valdovai (išskyrus Frydrichą Vilhelmą IV (1840–1861) ir paskutinį imperatorių Vilhelmą II (1888–1918)) buvo laisvieji mūrininkai¹⁴.

Šioje vietoje taip pat reiktų trumpai paminėti vokiečių masonų ryšius su rytine Baltijos pakrante. Napoleono karų metu (vokiškoje istoriografijoje žinomų kaip Išsilaisvinimo karai), kai Prūsijos kariuomenė žygiavo kartu su prancūzais, Rusijos teritorijoje įsteigtos pirmosios vokiškos karinės ložės. Viena garsiausių atidaryta 1812 m. Mintaujoje (dabar Jelgava, Latvija). Pagal pirminį sumanymą, ši ložė turėjo būti įsteigta Tilžėje prieš Napoleono armijos įsiveržimą į Rusiją, per svarbiausią masonų šventę Jonines. Tačiau dieną prieš tai jungtinei kariuomenei pajudėjus per Nemuną, su prūsiais daliniais žygiavę

¹² R. F. G o u l d, *Military Lodges. The Apron and the Sword, or Freemasonry Under Arms*, London, 1899, p. 31.

¹³ F. R u n k e l, min. veik., t. 3, p. 87–124.

¹⁴ R. F. G o u l d, min. veik., p. 205. Plačiau apie XVIII a. žr.: F. R u n k e l, min. veik., t. 3, p. 93–101.

masonai į būrį susieiti sugebėjo tik Mintaujoje. Rugsėjimo 4 d. čia įsteigta karo lauko ložė „Frydrichas tėvynės meilei“ (*Friedrich zur Vaterlandsliebe*). Jos magistras išrinktas karo komisaro pareigas ėjęs teisininkas Friedrichas Ribbentropas (1768–1841)¹⁵, o steigimo patentą išdavė „Trijų gaublių“ motininė ložė. Ji Prūsijos ir vokiškų valstybių išsilaisvinimo istorijoje svarbi ne tiek dėl veiklos, kiek dėl daugybės joje dalyvavusių žymių karinių ir politinių veikėjų. Be to, priešingai iki tol gyvavusiai tradicijai, po Išsilaisvinimo karų ložės veikla nenutrūko: tokiu pat pavadinimu ji buvo perkelta į Koblencą¹⁶.

Įdomu pastebėti, kad po šimto metų šios ložės reikšmė vėl iškilo naujo karo kontekste. 1916 m. gegužės 14 d. Mintaujoje atidaryta karinė ložė „Vokiečių kalavijui rytuose“ (*Zum deutschen Schwert im Osten*), kurios steigėjai, siekdami sustiprinti patriotines nuotaikas, savo broliams būtent akcentavo simbolinį ryšį tarp Napoleono laikų ir naujojo karo. Nors ši ložė negalėjo būti atgaivinta buvusiu pavadinimu (senoji veikė Koblence), Mintaujos miesto muziejuje surastos napoleonmečio ložės regalijos ypač sustiprino sąsajas ne tik su ordino istorija, bet ir savotiškai legitimavo vokiečių pretenzijas į užkariautas teritorijas¹⁷. Be Mintaujos, Kuršo žemėje karo metu buvo įsteigtos dar dvi karinės ložės: Rygoje („„Ištikimųjų Hanzai“ masonų sąjunga“ (*Freimaurer-Vereinigung ‚Hanseatentreue‘*, atidaryta 1917 m. gruodžio 8 d.) ir Liepojoje „Inkaras ir kalavijas“ (*Anker und Schwert*, 1916 m. gruodžio 17 d.). Jos kurį laiką veikė ir po karo nepriklausomoje Latvijoje¹⁸.

Masoniškojo humanizmo ir karo santykio kaita

Vokiečių masonai savo organizacinę, idėjinę ir dvasinę raidą matė kaip stabilų procesą, nors nuo XVIII a. vidurio ji keitėsi veikiamą tiek vidinių, tiek išorinių faktorių¹⁹. La-

¹⁵ Nors masonai persekioti Trečiojo reicho gyvavimo metu, URM vadovas Joachimas Ribbentropas ant darbo stalo turėjo F. Ribbentropo portretą ir teigė, kad jis buvo jo protėvis. Visgi, anot J. Ribbentropo biografiją tyrinėjusių istorikų, nors abu priklausė žymiai diplomatų giminei, tiesioginis ryšys tarp šių asmenų lieka gana neaiškus (S. Schell, *Ribbentrop. Oder: Die Verlockung des nationalen Aufbruchs. Eine politische Biographie*, Berlin, 2013, S. 53–54).

¹⁶ Plačiau žr.: Ein ehrwürdiges Gedekblatt, *Mecklenburgisches Logenblatt*, 5, 1916 10 29, S. 49–52 (straipsnyje pateiktas 104 ložės narių sąrašas); F. Runkel, min. veik., t. 3, p. 101–110.

¹⁷ Plačiau žr.: L. Nabet, Die Lichteinbringung in die Feldloge „Zum deutschen Schwert im Osten“ in Mittau, *Mecklenburgisches Logenblatt*, 1, 1916 09 03, S. 7–11; Reisesprüche. Am 2. Juli 1916 in der Feldloge zu Mittau gehalten von Br Weiße, *Mecklenburgisches Logenblatt*, 2, 1916 09 17, S. 18–20; Mitteilungen, *Am Reissbrette*, 1, 1918, S. 7–8; F. Runkel, min. veik., t. 3, p. 133–136.

¹⁸ Taip pat reikia paminėti, kad pirmoji karo lauko ložė „Geležiniam kryžiui rytuose“ (*Zum eisernen Kreuz im Osten*) užimtose rytų teritorijose buvo įkurta 1915 m. gruodį Varšuvoje, o paskutiniąją, veikusi vos kelis mėnesius Balstogėje – „Vokiški stulpai Lietuvoje“ (*Deutsche Säule in Litauen*) atidaryta 1918 m. rugsėjo 15 d.

¹⁹ Plačiau žr.: F. Runkel, min. veik., t. 1–2.

biausiai tai pastebima XIX a. antroje pusėje, ypač po Vokietijos suvienijimo 1871 m., kai vokiečių masonų rašiniuose pradėjo dominuoti tautininkiškojo patriotizmo ir pasaulinio humanizmo dogmos²⁰. Jų propaguota „žmogiškumo religijos“ (*Religion der Menschheit*) idėja interpretuota kaip individuali kasdienė veikla laikantis masoniškų principų – t. y. empirinis santykis, nepriklausomai nuo asmens užimamų pareigų, religijos ar tautybės²¹. Paradoksaliai tokia patirtimi laikytas ir karas, kuris daugeliui, ypač jaunajai kartai, atrodė kaip aukščiausias pasaulio pažinimo šaltinis. Todėl nenuostabu, kad kaip ir kitos patriotiškai nusiteikusios visuomeninės grupės masonai aktyviai stojo į kariuomenę. Nemažai jų į karą išėjo savanoriais. Visgi, vengdami žudyti, jie dažnai rinkosi pagalbines funkcijas atlikusius dalinius, ypač medicininę tarnybą ar okupuotų kraštų administravimą.

Puoselėdami prieškarinį tautininkišką patriotizmą, masonai glaudžiai save siejo su vokiečių tauta, kurios labui ir pergalei tarnavo tėvynei. Veikiami valstybinės propagandos, šiame kare jie Vokietiją matė kaip auką, besiginančią nuo ją apsupusių priešų imperializmo. Didžiosios valstybės nenorėjo jų šalies priimti į savo gretas, nors pagal ekonominę, karinę ir, svarbiausia, kultūrinę potencialą Vokietija buvo lygiavertė, o kai kuriais atvejais ir pranašesnė nei senosios imperijos. Antra, vokiečių masonai į karą stojo kaip civilizacijos, tiesos, šviesos ir, jų supratimu, „vokiškos taikos“ nešėjai. Todėl, jiems nugalėjus kare, turėjo atsirasti iš vokiškos dvasios gimęs „viršnacionalinis“ pasaulis. Jį kuriant savo darbais ir turėjo prisidėti į karą išėję laisvieji mūrininkai²².

Tikriausiai geriausiai ši pasaulėžiūra atsiskleidė gana nemažą įtaką padariusiuose Wilhelmo Ohro (1877–1916)²³ rašiniuose ir polemikoje, kur jis perinterpretavo brolijos puoselėtus humanistinius idealus globalaus ir civilizacinio karo perspektyvoje. Jo įsitikinimu, brutali destrukcija neprieštaravo humanistinių idealų sklandai. Priešingai, masonų visiškas atsivadavimas tarnavimui tėvynei ir tuo pat metu vokiečių pergalei turėjo tapti vokiškos masoniškos minties pergale. Kasdieninė griovimo ir mirties akistata gilino ir stiprino jų pasiryžimą siekti taikos. „Mūsų neapykanta [priešams – V. P.] turi būti neapykanta iš meilės. Su ja mes kovojame su puse pasaulio už mūsų vokišką tėvynę, su ja mes laimime, žudome ir mirštame, ir taip laikomės savų tikslų ir atliepiame mūsų priešų tikslus.“ Po karo ir, žinoma, Vokietijos pergalės, anot W. Ohro, turėjo susikurti naujo tipo

²⁰ S.-L. Hoffmann, min. veik., p. 283–324.

²¹ E. Clausen, *Die Freimaurer. Einführung in das Wesen ihres Bundes*, Berlin, 1914.

²² J. Bode, *Heran an die Arbeit!*, [Leipzig], 1915; D. Bischoff, *Vom Zukunftsberuf der deutschen Freimaurerei*, Leipzig, 1915.

²³ Istoriją baigęs ir privatdocento pareigas ėjęs W. Ohras prieš karą dar dirbo „Nacionalinės sąjungos liberaliai Vokietijai“ (*Nationalverein für das liberale Deutschland*) generaliniu sekretoriumi. Per karą tarnavo Vakarų fronte, buvo karinės ložės „Virš Somos kylančiai šviesai“ (*Zum aufgehenden Licht an der Somme*) steigėjas ir pirmasis magistras. Žuvo 1916 m. liepą.

žmonija, kurioje būtų išnaikintas pagrindinis karą sukėlęs blogis – britiškas ir rusiškas imperializmai²⁴.

Tuo pat metu kilęs karas buvo „pasaulio istorijos dvasios“ išbandymas. Masonai nepriešpriešino karo ir humanizmo, nes, anot W. Ohro, nesiskiria kareivis ir masonas. Humanizmas buvo sunki pareiga, ne moteriško, bet vyriško prado. Prancūzus, anglus ir rusus reikėjo nugalėti tam, kad visur stotų „vokiškas pasaulis“, kuris jam ir kitiems jį palaikiusiems laisviesiems mūrininkams reiškė viso pasaulio išgelbėjimą ir taiką. Todėl: „kitiems yra gera ir naudinga būti mūsų užkariautiems. Mes rūpinamės mūsų priešų interesais šiame kare lygiai taip pat, kaip rūpinamės savaisiais ir tokiu būdu vykdome aukščiausiąjį moralinį įstatymą“²⁵.

Tešiantis karui anksčiau kelti humanistiniai idealai bei noras sukurti „vokišką taiką“ Europoje byrėjo, o padėtis Vokietijoje prastėjo. Kai kurie tai aiškino jau minėtos „1914 metų dvasios“ silpnėjimu, todėl ordino nariai raginti įvairiais būdais stiprinti savo tautos vienybę, kas vis labiau juos stūmė į nacionalistinį sparną²⁶. Tuo pat metu stiprėjo dalies jų pacifistinės nuotaikos, visų problemų pagrindine priežastimi matant užsitęsusių karą. Visgi, kaip aiškinta, nors vokiečių laisvieji mūrininkai rėmė taiką, nieko bendro su politiniu pacifizmu jie neturėjo. Nors „šviesos nešimas“ okupuotoms tautoms turėjo diegti taikaus sugyvenimo suvokimą, visgi būdami realistai, jie suprato, kad karai neišvengiami ir ateityje. Taip yra dėl būsimos atskirų valstybių politikos, kurios jie nepalaikė. Todėl baigiantis karui masonų rašiniuose ryškėjo nusivylimas ir pesimizmas: anksčiau propaguota pasaulinė taika vadinta iliuzija, kaip ir 1917 m. JAV prezidento Woodrow Wilsono planuojama tarptautinė tautų sąjunga, globali ekonomika ir pan. – visos šios konjunktūros, anot jų, neturėjo jokio ryšio su realybe. Tik stiprios, kultūringos tautos turėjo ateitį – „Pirmiausia tėvynė, paskui – pasaulis! Jokio šovinizmo, bet tuo pat metu ir jokio beprasmiško pasaulinio broliavimosi.“²⁷

Nors daugumos vokiečių požiūris į Vakarų Europos kultūras buvo pagarbus, teritorijos už rytinių imperijos sienų matytos kaip necivilizuotos, barbariškos ir tamsios²⁸. Todėl Oberosto teritorija čia atvykusiems masonams pirmiausia tapo savotišku eksperimentu, siekiant įvesti vokišką tvarką ir civilizacinį procesą. Kad galėtų bendrauti tarpusavyje ir tikriausiai planuoti bei aptarti veiksmus, jie steigė karines ložas. Dvi jų, veikusias Lietuvoje, čia trumpai ir apžvelgsime.

²⁴ W. O h r, *Aus einem Jahr Feldlogenarbeit*, München, 1916, S. 17, 19–20.

²⁵ Ten pat, p. 21–24.

²⁶ D. B i s c h o f f, *Vom vaterländischen Beruf der deutschen Freimaurer. Ein Wort zum Kampf um Deutschlands Einigkeit*, Berlin, 1917.

²⁷ O. P. N e u m a n n, min. veik., p. 121–125.

²⁸ V. G. L i u l e v i c i u s, *The German Myth of the East. 1800 to the Present*, Oxford, 2009, p. 131–170.

Vilniaus karinė ložė „Vilnius liepsnojančiam kalavijui“

Nuo 1915 m. pradžios frontui sparčiai stumiantis tolyn į rytus, vis didesnes Rusijos imperijos teritorijas ėmė kontroliuoti vokiečiai. Taip iki spalio pradžios dabartinės Lietuvos teritorija atsidūrė naujų okupantų rankose.

Nuo pat pradžių Vokietijos piliečiai sudarė beveik visą vietinę karinę ir civilinę valdžią. Tarp jų, savaime suprantama, buvo žmonių, priklausiusių įvairioms tautinėms, religinėms ar kultūrinėms grupėms, skirtingų politinių įsitikinimų, partijų, organizacijų, judėjimų, bendrijų ir t. t. Tad nenuostabu, kad ypač gyvas Vokietijos prieškario visuomeninis gyvenimas dalinai persikėlė ir į okupuotas teritorijas. Nors daugumą vokiečių „suvienodino“ tik insignijomis besiskiriančios karinės uniformos, gana greitai jie pradėjo burtis į laisvalaikio grupeles, ieškoti pažįstamų, namuose likusių organizacijų ar sąjungų narių. Svetimame krašte jos dalinai turėjo atstoti tėvynę, leisti bent trumpam pamiršti karą.

Vokiečių kariuomenėje buvo daugybė įvairiausios pakraipos kairiųjų, dešiniųjų, religinių ir visuomeninių organizacijų narių. Atitrūkę nuo aktyvaus ikikarinio visuomeninio gyvenimo, išsimėtę po įvairias tarnybos vietas, jie ieškojo galimybių bendrauti su ideologiškai artimais bendraminčiais ir pan. Žinoma, paprastam bendravimui nereikėjo valdžios leidimo, tačiau organizuoto gyvenimo ir organizacijų svarba aktyviam žmogui – kuo pasižymėjo ne tik Vokietijos, bet visos Europos modernios visuomenės gyvenimas XX a. pradžioje – skatino steigti savus klubus, būrelius, sekcijas ir kt. Oberostas nebuvo išimtis. Dar 1915 m. pabaigoje karinė valdžia gavo prašymų leisti steigti karių studentų ir mokinių korporacijų (buršų), vanderfogelių (*wandervogel*), masonų, tamplierių ir pan. būreliams. Valdžia, rodosi, patenkindavo tokius prašymus. Dažniausiai įvairių grupelių susirinkimai vykdavo Vilniuje veikusių kareivių bendrabučių (*Soldatenheim*) patalpose²⁹. Masonų ordino nariai nebuvo išimtis, tačiau kai Vilniaus gubernatoriumi buvo paskirtas aukštas ordino narys generolas Adalbertas Wegneris (1848–1916), jų perspektyva įsitvirtinti ir įsteigti atskirą karinę ložę tapo reali.

Iki karo pradžios A. Wegneris jau buvo gana žinomas karinis ir visuomeninis veikėjas, 1870–1871 m. Vokietijos karo su Prancūzija dalyvis, apdovanotas Geležinio kryžiaus ordinu. Nors 1908 m. jis baigė aktyvią karinę tarnybą, bet prasidėjus karui sugrąžintas iš atsargos. 1915 m. rugsėjo 5 d. imperatoriaus Vilhelmo II nurodymu generolas leitenantas A. Wegneris komanduotas tarnybai į užimtą Kauno tvirtovę, o po Vilniaus užėmimo rugsėjo 18 d. paskirtas jo gubernatoriumi³⁰. Generolo nuopelnai administruojant naujas

²⁹ Burschenschaft, *Zeitung der 10. Armee*, 9, 1915 12 27.

³⁰ Zu Exzellenz Wegners Heimgang, ten pat, 21, 1916 01 22; Zu Exzellenz Wegners Heimgang, *Liebesgabe zur Zeitung der 10. Armee*, 23, 1916 01 27; Generalleutnant z. D. Adalbert Wegner, *Freimaurer-Zeitung*, 5–6, 1916 02 05, S. 21.

teritorijas buvo įvertinti 1915 m. gruodį, kai Vilniuje apsilankęs kaizeris apdovanojo jį vardinu kardu. Deja, praėjus kelioms savaitėms po imperatoriaus vizito A. Wegneris susirgo ir 1916 m. sausio 12 d. mirė. Palaidotas Vingio parke jo rūpesčiu įsteigtose broliškose rusų ir vokiečių karių kapinėse³¹. Pagerbti A. Wegnerį atvyko Rytų kariuomenės vadas Hermannas von Eichornas (1848–1918) su štabo nariais, o maršalui Pauliui Hindenburgui atstovavo jo patikėtinis princas Oskaras (*Oskar von Preußen*, 1888–1958). Manytina, kad A. Wegneris paliko gana neblogą įspūdį okupuotame mieste, nes įvairios miesto tautinės bendruomenės taip pat atsiuntė savo atstovus. Kaip atskira grupė laidotuvėse dalyvavo Vilniuje buvę masonai³². Karališkasis senųjų Prūsijos masonų ložių globėjas princas Frydrichas Leopoldas (*Friedrich Leopold von Preußen*, 1865–1931) negalėjo atvykti, todėl kreipėsi į Vilniaus geležinkelių viršininką Herzbruchą³³, kad šis jo vardu padėtų vainiką ant kapo³⁴.

Iki 1914 m. A. Wegnerio laisvojo mūrininko karjera buvo pasiekusi aukščiausiąjį laipsnį³⁵. Į ordiną jis įstojo 1875 m. Bromberge; buvo ilgametis čionykštės ložės *Janus* narys. 1911 m. gegužės 11 d. jis buvo išrinktas Didžiosios nacionalinės motininės ložės „Trys gaubliai“ didžiuoju magistru. Anot to meto spaudos, A. Wegnerio įsitikinimai buvo tvirti, atitinkantys masonišką pasaulėžiūrą, jis garsėjo kaip pareigingas vadovas, o tapęs Vilniaus gubernatoriumi, jis pradėjo rūpintis masonų ložių steigimu³⁶. Tikriausiai viena jo idėjų buvo įtraukti ir vietinius liberalesnės pasaulėžiūros inteligentus ir masonus bendradarbiauti su nauja administracija. 1916 m. sausio 6 d. pakvietimą stoti į visų tautų ložę gavo Petras Klimas³⁷. Manytina, kad tokio pasiūlymo sulaukė ne tik jis, nors tai patvirtinančios informacijos nerasta. Tačiau po netikėtos Vilniaus gubernatoriaus mirties ši mintis nebuvo įgyvendinta. 1916 m. sausio 19 d. „Trijų gaublių“ ložėje vykusiame A. Wegnerio mirties minėjime kai kurie iš susirinkusiųjų abejojo, ar po jo mirties vietinė karinė ložė apskritai bus įsteigta, nes jis buvo pagrindinis šios iniciatyvos rėmėjas³⁸.

³¹ Generalleutnant Wegner, *Scheinwerfer. Bildbeilage zur Zeitung der 10. Armee*, 46, 1917 07 22.

³² Die Beisetzung des Gouverneurs, *Zeitung der 10. Armee*, 19, 1918 01 18; Wilna, *Mecklenburgisches Logenblatt*, 13, 1916 01 20, S. 132.

³³ Galbūt čia minimas asmuo buvo generolas Güntheris Herzbruchas (1867–1947), Kionigsbergo ložės „Kaukolė ir fenikas“ (*Zum Totenkopf und Phönix*) narys.

³⁴ Wilna, *Mecklenburgisches Logenblatt*, 18, 1916 04 30, S. 178.

³⁵ A. Wegnerio pareigos ir narystė įvairiose Vokietijos bei užsienio ložėse žr.: *Hauptübersicht des Bundes der Freimaurer der Grossen National-Mutterloge in der Preussischen Staaten, genannt Zu den drei Weltkugeln nebst einem Verzeichnis der Mitglieder der acht Tochterlogen in Berlin 1913–1914*, Berlin, 1914, S. 8.

³⁶ Anot E. Ludendorffo atsiminimų, be A. Wegnerio, Oberosto Gen. štabe buvo ir daugiau masonų (F. H a s s e l b a c h e r, *Volksverrat der Feldlogen im Weltkrieg*, S. 121–122).

³⁷ P. K l i m a s, *Dienoraštis, 1915–1919*, Chicago, 1988, p. 72.

³⁸ Br Adalbert Wegner, *Zwanglose Mitteilungen aus dem Verein deutscher Freimaurer*, 36, 1916, S. 385–386; Exzellenz Wegner als Freimaurer, *Zeitung der 10. Armee*, 36, 1916 02 26; Mitteilungen, *Am Reissbrette*, 2, 1916, S. 15–16; Wilna, *Mecklenburgisches Logenblatt*, 15, 1916 03 09, S. 148.

Visgi po didžiojo magistro mirties masonai neprarado aukštų administracinių pozicijų Vilniuje. Vilniaus burmistro pavaduotojo pareigas ėjo brolijos narys, Tilžės magistrato asesorius Kurtas Pilzas (?–1960), o miesto statybos ir inžinerijos reikalų vykdytoju paskirtas Walteris Hechtas (1873–?), kuris nuo 1908 m. panašias pareigas ėjo Kiustrino (*Küstrin*, dabar *Kostrzyn*, Lenkija) mieste. Manytina, kad Vilniaus burmistras Eldoras Pohlis (1857–1935) taip pat galėjo priklausyti Tilžėje veikusiai ložei, nors tiesioginių duomenų apie tai nerasta. Taip pat reikia pastebėti, kad nors oficialiai E. Pohlis burmistro pareigas ėjo viso karo metu, bet nuo 1917 m. jis grįžo į Tilžę ir praktiškai Vilniuje nebegyveno. Miesto reikalus jis patikėjo savo pavaduotojui K. Pilzui³⁹.

Tikriausiai nuolat Vilniuje gyvenusių laisvųjų mūrininkų pakako naujos karinės ložės įkūrimui, nes 1916 m. kovo 23 d. Berlyne veikusią „Trijų gaublių“ motininę ložę pasiekė prašymas jiems išduoti tokį patentą. Balandžio 30 d. jį patenkino princas Frydrichas Leopoldas⁴⁰. Pašventinimo ceremonija įvyko 1916 m. gegužės 13 d., nors, kaip matyti iš anksčiau įsteigtos Kauno ložės veiklos aprašymų, jos atidaryme jau dalyvavo ir organizuotas Vilniaus masonų būrelis, vadovaujamas neįvardyto karo gydytojo. Visgi oficialaus atidarymo metu Vilniaus laisvųjų mūrininkų galva išrinktas tokiaame administravime patyręs brolis W. Hechtas, prieš karą ėjęs Kiustrino ložės magistro pareigas⁴¹.

Palaidant kai kuriems aukštiesiems Oberosto valdininkams, buvo gauti leidimai atvykti svečiams iš Prūsijos ir kitų Vokietijos vietų. Anot to meto masonų spaudos, tai rodė vokiškumo daigų sodinimą „tamsoje paskendusiuose Rytuose“. Naudodamasis proga pagerbti A. Wegnerį, į Vilniaus ložės atidarymą atvyko ir naujasis „Trijų gaublių“ didysis magistras, žymus to meto Berlyno architektas Otto Techowas (1848–1919)⁴². Be 31 tikrojo naujosios ložės nario, ceremonijoje dalyvavo svečiai iš Magdeburgo, Kionigsbergo, Insterburgo, Tilžės ir visa grupė iš neseniai Kaune įkurtos ložės „Vokiečių sargyba prie Nemuno“, vadovaujama jų magistro Alvino Baudlerio. Iš viso į Vilniaus

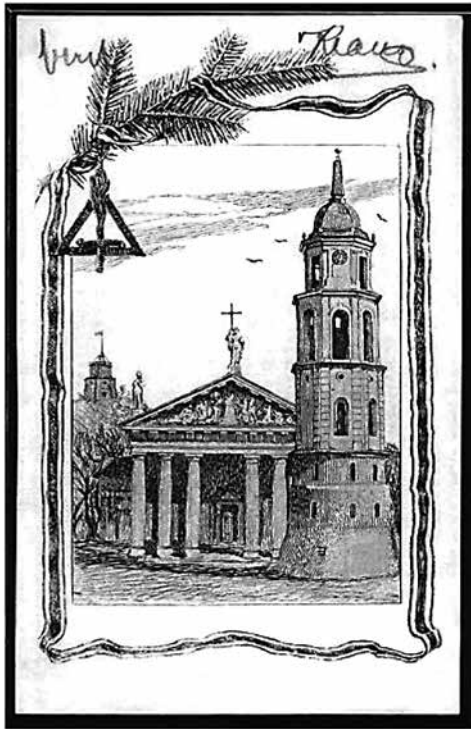
1 pav. Karinės ložės „Vilnius liepsnojančiam kalavijui“ nario ženklelis.

³⁹ H. L i p p o l d, Oberbürgermeister Eldor Pohl, 24. *Tilsiter Rundbrief*, 1994–1995, S. 24. Plačiau apie Vilniaus administracijos sudarymą ankstyvaisiais vokiečių okupacijos metais žr.: E. G i m ž a u s k a s, Institutions for the Administration of Vilnius at the Beginning of the German Occupation during the First World War, *Lithuanian Historical Studies*, 19, 2014, p. 135–174.

⁴⁰ E. S c h u l z e, Feldlogen, *Mecklenburgisches Logenblatt*, 1–2, 1922 08 01, S. 12.

⁴¹ Kowno, ten pat, 18, 1916 04 30, p. 178.

⁴² Logenberichte und Vermischtes, *Die Bauhütte*, 23, 1916 06 03, S. 183.

2 pav. Naujametinis Vilniaus ložės atvirukas, datuotas 1918 m. sausio 1 d.

masonų šventyklos pašventinimo ceremoniją susirinko 48 broliai, iš kurių 38 buvo kariai. Ložė įsikūrė tuščiam dideliame bute, kuriame tilpo visi susirinkusieji⁴³. Po ritualinio „šviesos įnešimo“ ir šventyklos pašventinimo ceremonijos sakytos kalbos, palinkėjimai Vilniaus broliams, reikštos viltys, kad po vokiečių pergalingo žygio ir stojusios taikos ši karinė ložė taps nuolatine. Po palinkėjimų tradiciškai giedotos laisvųjų mūrininkų giesmės. Pabaigoje perskaityti šešių kandidatų stojimo prašymai, tarp kurių buvo minėtas Vilniaus burmistro pavaduotojas K. Pilzas. Visus patvirtinus, galutinis naujų narių priėmimas turėjo įvykti po dviejų savaičių. Išskilmingai vakarienei (vadinamajai „stalo ložei“) masonai nusileido į pokylių salę. Gegužės 13 ir 14 d. popiečiaus organizuotos ekskursijos po Vilnių. Žinoma, pirmiausia lankytas didžiojo magistro A. Wegnerio kapas, padėti laurų vainikai. Visas šventinis renginys užtruko dvi su puse dienos⁴⁴.

Manytina, kad ložės veikla buvo gana gyva, nors konkretesnių duomenų apie ją nerasta. Po W. Hechto antru ir tikriausiai paskutiniu Vilniaus magistru 1918 m. tapo brolis Simonas⁴⁵. Kiek buvo Vilniaus ložės tikrųjų narių, kokias jie užėmė pareigas vokiečių administracijoje – išsiaiškinti nepavyko. Galbūt narių sąrašai yra išlikę Vokietijos archyvuose, kur yra saugoma dalis šios karinės ložės dokumentų.

Nors pasibaigus karui Vilniaus ložė uždaryta, karo meto patirtys nenutraukė buvusių narių tarpusavio santykių. Tikriausiai „Vilnius liepsnojančiam kalavijui“ turėjo nemažą reikšmę jos veikloje dalyvavusiems masonams, nes keleri metai po karo jai priklausiusių narių susitikimai atsinaujino. Kaip žinoma, buvusių karo metų organizacijų narių susi-

⁴³ Ložė veikė Georgstrasse 11 (dabar Gedimino prospektas), antrame aukšte. Įdomu pastebėti, kad nuo 1917 m. gruodžio to paties pastato trečiame aukšte buvo įkurdinta Lietuvos Taryba.

⁴⁴ Wilna, *Beilage zum Mecklenburgischer Logenblatt*, 1, 1916 09 03, S. 12.

⁴⁵ Mitteilungen, *Am Reissbrette*, 11, 1918, S. 77.

tikimai buvo paplitęs reiškinys. Masonai, kaip ir daugelis kitų, stengėsi nepamiršti ir palaikyti santykius su karo metu sutiktais draugais. Taip 1925 m. gegužę įkurta „Sajunga „Vilnius liepsnojančiam kalavijui““ (*Vereinigung „Wilna zum Flammenden Schwert“*). Globojami Didžiosios motininės ložės „Trys gaubliai“, į pirmą susitikimą jie susirinko 1926 m. gegužės 15–16 d. Magdeburge. Renginy, skirtas Vilniaus ložės įsteigimo dešimtmečiui paminėti, vyko juos priėmusios vietinės ložės „Ferdinandas palaimai“ (*Ferdinand zur Glückseligkeit*) patalpose. Jame dalyvavo 30 buvusių narių su „seserimis“ (žmonomis) bei gana gausus vietinių ir svečių būrys. Jubiliejines iškilmes atidarė vienas įtakingiausių to meto masonų lyderių, „Trijų gaublių“ didysis magistras pastorius Karlas Habichtas (1868–1937). Magdeburge nuspręsta, kad Vilniaus karinės ložės narių susirinkimai turi tapti kasmetiniu renginiu. Nutarta, jog 1927 m. gegužės 21–22 d. jie susitiks Berlyne, ložės „Frydrichas Didysis“ (*Friedrich der Große*) patalpose, kurios magistras (tuo pat metu ir „Trijų gaublių“ didysis magistras) buvo K. Habichtas. Visi Vilniaus karinei ložei kada nors priklausę nariai galėjo iš naujo įstoti pateikę prašymus sąjungos raštvedžiui Otto Schmidtui⁴⁶.

Nežinia, ar ir kiek ilgai „Sajungai „Vilnius liepsnojančiam kalavijui““ pavyko išlaikyti kasmetinių susirinkimų tradiciją. Oficialiai ji dar veikė 1931 m., o jai priklausė 50 brolių. Sąjungai tuo metu vadovavo Berlyno verslininkas Leopoldas Verchas⁴⁷, jo pavaduotojo pareigas ėjo pirmasis ložės magistras W. Hechtas, tuomet dirbęs Šteto miesto statybų planavimo vadovu⁴⁸. Sąjungos narių sąrašai galėtų suteikti daugiau informacijos apie 1916–1919 m. Vilniuje buvusius vokiečių masonus, tačiau neaišku, ar tokie išliko.

Kauno karinė ložė „Vokiečių sargyba prie Nemuno“

Keliomis savaitėmis anksčiau nei Vilniuje, 1916 m. vasario 17 d., buvo atidaryta karinė ložė „Vokiečių sargyba prie Nemuno“ Kaune. Apie ją sąlygiškai išliko daugiau informacijos, nes tarp jos narių buvo nemažai į masonišką spaudą rašiusių korespondentų, joje gana dažnai lankydavosi kaimyninės Prūsijos ložių nariai. Taip pat daug dėmesio jai skyrė F. Haselbacheris, kuris Pirmojo pasaulinio karo metų Kauną vadino „masonų rojumi“⁴⁹.

⁴⁶ Freimaurerische Nachrichten aus aller Welt, *Mitteilungen aus dem Verein Deutscher Freimaurer*, 35, 1927, S. 314. Sąjungos adresas Berlyne: Berlin-Schmargendorf, Köseiner str. 12.

⁴⁷ Tikriausiai čia minimas Leopoldas Verchas buvo vienas garsiausių XIX a. pab. – XX a. pirmos pusės Vokietijos teatro ir kino kostiumų, juvelyrikos ir kitokių rekvizitų dizainerių bei gamintojų, firmos *Verch & Flothow* įkūrėjas ir savininkas. Tačiau kaip L. Verchas buvo susijęs su Vilniaus karine lože, išsiaiškinti nepavyko.

⁴⁸ F. Haselbacher, *Völkerverrat der Feldlogen im Weltkrieg*, S. 130.

⁴⁹ F. Haselbacher, *Hoch- und Landesverrat der Feldlogen im Weltkrieg*, S. 61.

Kaip galima suprasti iš to meto laisvųjų mūrininkų spaudos, vokiečiams užėmus Kauną, čia susibūrė nemažai ordino brolių. Neturėdami galimybių susirinkti jiems įprastoje aplinkoje, bendrauti ir tenkinti savo dvasinius poreikius, gana greitai jie pradėjo rūpintis karinės ložės steigimu⁵⁰. Tam palanki buvo ir tokia aplinkybė, kad naujuoju miesto burmistru tapo Kioslino (*Köslin*, dabar *Koszalin*, Lenkija) miesto burmistras, diplomuotas teisininkas Walteris Puschas⁵¹. Masonu jis tapo prieš karą Halėje, kur priklausė ložei „Trys kardai“ (*Zu den drei Degen*). 1912 m. W. Puschą paskyrus Kioslino burmistru, jis perėjo į vieną seniausių ložių „Marija auksiniam kalavijui“ (*Maria zum goldenen Schwert*), globojamą „Trijų gaublių“ Didžiosios motininės ložės. Todėl tiek Kauno, tiek ir Vilniaus karinės ložės priklausė šv. Jono ritualo besilaikančiam centrui Berlyne⁵².

Pirmiausiai reikia pastebėti, kad W. Puschas iš vokiečių okupacinės administracijos išsiskyrė pareigingumu ir humanišku požiūriu į vietos gyventojus. Panašiai jį vertino ir lenkai, kai ėjo Kioslino burmistro pareigas⁵³. Anot su juo bendravusio Jono Pikčilingio, 1915 m. Kaune priklausiusio lietuvių miestiečių atstovų tarybai, trumpas W. Puscho burmistravimo laikotarpis buvo „liberalus okupacijos periodas“:

Tiesa, dr. Puš buvo geros širdies žmogus, pasiskundus dėl kokios nors skriaudos iš kariuomenės pusės tuoj imdavo telefoną ir kreipdavosi į atitinkamą karo vadovybę, kad neteisėtumus sudraustų. Taip pat buvo neblogas administratorius: ūmai sutvarkė ugniagesių komandą, supirko arklių ir sutvarkė arklių tramvajų, asenizacijos gurguolę. Biednuomenei išdavinėjo mėnesines pašalpas po 3–10 markių. Nurodant reikalą geriau apsaugot piliečių turtą nuo grobimų, rūpinosi formuoti vietos gyventojų miliciją bent nakties sargų pavidale, ir buvo jam patiekti atstovybės parinkti kandidatai, bet karo vadovybė neleido. (...) Tas periodas tęsėsi kelis mėnesius, iki gen. Liudendorfui paskelbiant devizą: „Vokiečiams nereikia, kad kiti juos mylėtų, o reikia, kad kiti jų bijotų“. (...) Burmistro institutas Kaune buvo panaikintas, jo vietoj pastatyta Stadthauptmannas. Netrukus dr. Puš buvo atšauktas, kaip per minkštas žmogus⁵⁴.

1915 m. gruodžio 13 d. W. Puschas su kitais Kaune buvusiais ordino broliais (iš viso 19) paprašė „Trijų gaublių“ motininės ložės leisti atidaryti masonų susirinkimo vietą. Juos parėmė Kionigsbergo ložės „Pas tris karūnas“ (*Zu den drei Kronen*) kolegos, kurie apsiėmė garantuoti ložės funkcionavimą⁵⁵. Taigi 1916 m. kovo 11 d. buvo išduotas kari-

⁵⁰ Feldloge Deutsche Wacht an der Memel, *Die Bauhütte*, 11, 1916 03 11, S. 86.

⁵¹ Įdomu pastebėti, kad tapęs Kauno miesto galva jis ir toliau ėjo Kioslino burmistro pareigas.

⁵² Čia reikia paminėti, kad Varšuvos, Jelgavos, Rygos ir Liepojos karines ložes globojo Didžioji motininė ložė „Draugystei“ (*Zur Freundschaft*).

⁵³ *Dzieje Koszalina*, t. 1: *Do 1945 roku*, red. R. Gaziński, E. Włodarczyk, Koszalin, 2016, s. 254.

⁵⁴ J. P i k č i l i n g i s, Pergyventos valandos, *Karo archyvas*, t. 3, Kaunas, 1926, p. 100–101.

⁵⁵ E. S c h u l z e, Feldlogen, *Mecklenburgisches Logenblatt*, S. 12.

nės ložės įregistravimo patentas. Jame, be praktinių dalykų, pabrėžta, kad Kauno masonai privalo likti ištikimi Vokietijos imperatoriaus ir Prūsijos karaliaus tarnai bei laikytis visų valstybės įstatymų⁵⁶.

Pradžioje į ložę įsiregistravo 25 nuolatiniai nariai, dirbę miesto civilinėje ir karinėje administracijoje. Jos pirmuoju magistru išrinktas vyresnysis karo gydytojas, aukšto rango masonas Alwinas Baudleris (1860–1934), prieš karą dirbęs nuosavoje klinikoje-sanatorijoje Arnštate bei ėjęs vietinės ložės „Pas tris lygiuosius“ (*Zu den drei Gleichen*) magistro pareigas⁵⁷. W. Puschas išrinktas ložės reikalų tvarkytoju⁵⁸.

Balandžio 1 d. įvyko oficiali atidarymo ceremonija ir šventyklos pašventinimo ritualas⁵⁹. Į renginį atvyko svečiai iš Kionigsbergo (prekybininkas Hermannas Cuno, Bartowski ir draudimo bendrovės direktorius Kurtas Burau – visi ložės „Pas tris karūnas“ nariai), kurie kauniečiams padovanojo laisvųjų mūrininkų apeigose naudojamų ritualinių įrankių. Pašventinimo, arba vadinamąją „šviesos įnešimo“ ceremoniją atliko tos pačios Kionigsbergo ložės magistras Hansas Lulliesas⁶⁰. Jis tapo ir pirmuoju Kauno masonų centro garbės nariu. Tuo pat metu buvo paskirti ir kiti bendradarbiai, iš kurių minėti Kauno geležinkelio stoties viršininkas, majoras Heinrichas Beckeris ir žymus to meto higienos bei imunologijos profesorius Erichas Wernicke (1859–1928)⁶¹. Atidarymo metu broliams išdalinta ložės nario atributika: ant baltos su dviem mėlynais brūkšniais juostelės kabantis medalis, kurio vienoje pusėje pavaizduotas Kauno miesto herbas – stumbras mūrinio bokšto fone, o kitoje – įrašas su karinės ložės pavadinimu ir jos įsteigimo data. Medalio kraštus puošė masonų vienybės simbolis – grandinė.

⁵⁶Ten pat, p. 138. Išduoto patento faksimilinė kopija išspausdinta: F. H a s s e l b a c h e r, *Hoch- und Landesverrat*, S. 54–56.

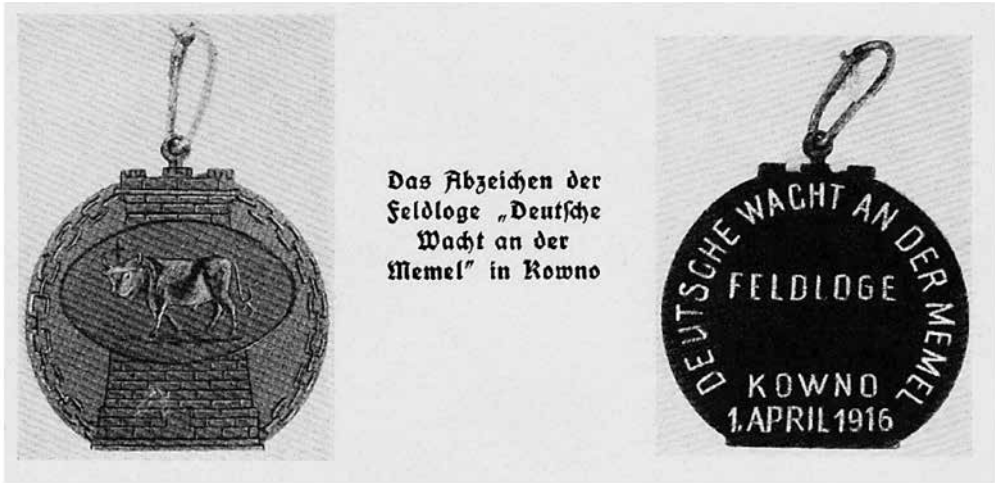
⁵⁷Kowno, *Die Bauhütte*, 27, 1916 07 01, S. 216.

⁵⁸F. R u n k e l, min. veik., t. 3, p. 137.

⁵⁹Ložės adresas liko tas pats per visą jos veikimo laikotarpį: kampinis namas Iwan- ir Hindenburgstrasse (dabar Donelaičio ir Vasario 16 d. gatvių sankryža). Ložės užsiėmimai vyko kiekvieną trečiadienį ir sekmadienį, o jai skirti siuntiniai ir korespondencija turėjo būti adresuojami leitenantui L. Zierui į miesto elektrifikacijos tarnybą (Feldlogen, *Kriegs-Mitteilungen des Vereins „Hilfe in Not“*, 8, 1916, S. 11). Įdomu pastebėti, kad vėliau F. Haselbacheris pritarijo Kauno masonams, kad šie pasinaudojo aukštomis administracinėmis pozicijomis ir ložei rekvizavo jiems labiausiai patikusį pastatą (F. H a s s e l b a c h e r, *Hoch- und Landesverrat*, S. 53). Sunku pasakyti, kiek šie kaltinimai turėjo pagrindo. Pačių masonų aiškinimu, namo savininkams pasitraukus į Rusiją šis stovėjo tuščias, todėl burmistras W. Puschas leido juo naudotis (Kowno, *Mecklenburgisches Logenblatt*, 18, 1916 04 30, S. 178).

⁶⁰Čia minimas žinomo mediko Hanso Lullieso (1898–1982) tėvas, Kionigsbergo universiteto profesorius Frydrihas Hansas Lulliesas.

⁶¹Plačiau apie E. Wernicę, žr.: E. S c h u l t e, A. G r z y b o w s k i, Erich Wernicke – a Close Collaborator of Emil von Behring. His Life and Work in Posen (Poznan), *Archivum Historii i Filozofii Medycyny*, 75, 2012, s. 74–83.

3 pav. Kauno karinės ložės „Vokiečių sargyba prie Nemuno“ nario medalis (Hasselbacher, *Hoch- und Landesverrat der Feldlogen im Weltkriege*, Bd. 1, S. 53).

Į Kauno ložės atidarymą norėjo atvykti daugiau svečių, tačiau be Kionigsbergo atstovų, miestą pasiekė tik keli Insterburgo „Prūsiško erelio“ (*Preußischer Adler*) ir Tilžės „Irenos“ (*Irene*) ložių atstovai. Aukščiausioji Oberosto karinė valdžia skeptiškai žiūrėjo į kariuomenėje ir administracijoje buvusius masonus, todėl išdavė tik šešis leidimus įvažiuoti. Aiškinta, kad lankytis mieste-tvirtovėje galima tik su specialiais leidimais, o ir apskritai civilių lankymasis Oberoste buvo griežtai ribojamas⁶².

⁶² Laisvųjų mūrininkų kelionė iš Prūsijos į Kauną 1916 m. pavasarį nacių laikais tapo savotišku kriminaliniu tyrimu. Masonų teigimu, leidimus įvažiuoti jiems išdavė tuometinis Oberosto vadovas E. Ludendorffas. Šis vėliau išsigynė davęs leidimą ir visą kaltę suvertė transportą kuravusiam generolui Ernstui fon Eisenhartui-Rotei (1862–1947), kuris neva masonų veikloje nematęs nieko bloga (F. H a s s e l b a c h e r, *Volksverrat der Feldlogen im Weltkriege*, S. 120–122). Apskritai dėl savo sektantiško charakterio masonai nebuvo populiarūs tarp Vokietijos aukštųjų karininkų, nors nemažai karininkų jiems priklausė. Karo metu Oberostui vadovavęs E. Ludendorffas gana neutraliai laikėsi vokiečių laisvųjų mūrininkų atžvilgiu (E. L ü d e n d o r f, *Mein Kriegeserrinerungen, 1914–1918*, Berlin, 1919, S. 290). Tačiau pralaimėjus karą jis tapo aršiu visų masonų priešininku, kaltino juos dėl pralaimėjimo Pirmame pasauliniame kare ir „žydomasoniška“ pasauline konspiracija (E. L i u d e n d o r f, *Vernichtung der Freimaurerei durch Enthüllung ihrer Geheimnisse*, München, 1927). Be kita ko, vokiečių masonus Varšuvoje ir Kaune jis kaltino ir revoliucinių nuotaikų sklaidimu kariuomenėje 1918 m. (F. H a s s e l b a c h e r, *Volksverrat der Feldlogen im Weltkriege*, S. 122). Į jo ir kitų kaltinimus Vokietijos laisvieji mūrininkai atsakė knyga: *Die Vernichtung der Unwahrheiten über die Freimaurerei durch 116 Antworten auf 116 Fragen*, Leipzig, 1928.

Nepaisant to, atvykusių delegatų įspūdžiai buvo teigiami. Laisvųjų mūrininkų skverbimasis į rytus suvoktas kaip patriotizmo išraiška, civilizuojamojo darbo ir kultūrinės germanizacijos pradžia. Teigta, kad Kaunas „buvo vokiškas, yra vokiškas ir tokiu liks, o karinės ložės įsteigimas taps kertiniu akmeniu statomiems vokiškumo pamatams; ant jų išaugs nauji ir laikui atsparūs vokiečių masonų miestai“⁶³. Atidarymo metu naujosios ložės narių skaičius išaugo iki 49, iš kurių devyni buvo civiliai, o kiti – uniformuoti karo tarnautojai ar kariai⁶⁴. Nuolatiniais nariais užsirašė 32. Beje, reikia pažymėti, kad tuo pat metu kiekvienas jų šalia kaunietiško simbolių nešiojo savo naminių ložių skiriamuosius ženklus, kaip 1915 m. gegužę Berlyne buvo nurodęs didžiųjų ložių atstovų susirinkimas⁶⁵.

Naujoji šventykla, anot apsilankiusiųjų, buvo labai patogiai įrengta: erdvi, su įvestu elektros apšvietimu, apšildoma stikline veranda ir kt. Atidarymo ceremonijoje pirmąjį žodį tarė Insterburgo ložės magistras, vietos mergaičių licėjaus direktorius, slaptasis švietimo reikalų tarėjas Otto Jökeli (arba Jöckelis), kuris nuo savo brolių kauniečiams padovanojo tris sidabro žvakides altoriui papuošti. Tilžės laisvieji mūrininkai su magistru prof. Hansu Stobbe atvežė kitų ritualinių reikmenų. Pastarasis teigė, kad Kauno broliams atsivėrė naujas darbo baras šiame tamsiame Europos kultūros pakraštyje. Tam turėjo simboliškai padėti kita tilžiečių dovana – trys pabūklų formos ir trimis karūnomis papuoštos vyno taurės, reiškusios švietėjiškus kovos ginklus svetimoje žemėje. Be to, H. Stobbė taip pat pasižadėjo pagaminti 40 herbinių ženklelių, kuriuose ant nupoliruoto stumbro turėjo puikuotis liepsnojanti masoniška šešiakampė žvaigždė. Kauno karinės ložės ideologinė kryptis buvo išreikšta magistro A. Baudlerio kalboje, kurioje skelbtas prieškarinis tautininkiškas idealizmas ir vokiškas mesianizmas⁶⁶. Kitą dieną, sekmadienį, po pamaldų karinės įgulos bažnyčioje, ekskursijos po miestą, Kauno tvirtovės apžiūrėjimo ir pertraukėlės pas iš Tilžės į Kauną savo vyno ir tabako verslo atšaką atidariusį laisvąjį mūrininką Paulių Leschą svečiai išvyko namo⁶⁷.

Panašius įspūdžius iš Kauno Štutgarto masonų laikraščiui aprašė čia metus tarnavęs skulptorius ir medalių kūrėjas Alfredas Lörcheris (1875–1962)⁶⁸. Į Kauną jis atvyko

⁶³ Kowno, *Mecklenburgisches Logenblatt*, 18, 1916 04 30, S. 177.

⁶⁴ Iš atidaryme dalyvavusių civilių masonų minėti: rašytojas Carlas Breueris, restorano savininkas Maxas Steinbockas, „Hamburgas-Amerika“ jūrinių linijų atstovas Edgaras Woltersas (F. H a s s e l b a c h e r, *Volksverrat der Feldlogen im Weltkriege*, S. 124, nuoroda).

⁶⁵ F. R u n k e l, min. veik., t. 3, p. 126–127.

⁶⁶ Zum 1.4.16 in Kowno, *Kriegs-Mitteilungen des Vereins „Hilfe in Not“*, 9, 1916, S. 8–11.

⁶⁷ Kowno, *Mecklenburgisches Logenblatt*, 18, 1916 04 30, S. 177–178. F. Hasselbacherio tvirtinimu, leidimą ekskursijai po karinį objektą, koks buvo Kauno tvirtovė, pasirašė ložės narys vyr. leitenantas Schülte, tuo metu vadovavęs vietos kontržvalgybos skyriui (F. H a s s e l b a c h e r, *Volksverrat der Feldlogen im Weltkriege*, S. 124, nuoroda).

⁶⁸ A. Lörcheris skulptoriaus karjerą pradėjo prieš karą. Vedamas patriotinių jausmų, bet nenorėdamas žudyti, į karą stojo savanoriu felčeriū. Buvo dislokuotas Oberoste, Rumunijoje, Belgijoje. Nuo 1919 m.

1915 m. rugsėjį. Dirbo felčerių vienoje karo lauko ligoninių. Laisvą nuo darbo laiką A. Lörcheris skyrė miesto tyrinėjimui, vadinamajam „karo meto turizmui“⁶⁹, nors savo laiškuose jis labiausiai stengėsi perteikti vokiečių masonų pasaulį kultūriškai svetimame mieste. Anot jo, Kauno ložė buvo ypač reikšminga vieta brolių dvasinio ir religinio gyvenimo palaikymui bei stiprinimui. Čia jie kartu leido laisvalaikį, šventė įvairias šventes, kurių viena svarbiausių buvo Joninės, nes šv. Jonas Krikštytojas laikytas masonų ordino pradininku. 1916 m. Joninės, kuriose dalyvavo A. Lörcheris, atšventos tradiciniu būdu: ložė buvo papuošta rožių puokštėmis, šventinę programą parengė patys nariai, atlikę muzikinius kūrinius, magistras A. Baudleris pasakė šventinę kalbą ir atidengtas brolio Rednerio piešinys. Oficialioji dalis baigta visų susirinkusiųjų giedojimu. Tada iškilmės persikėlė į valgomąjį, kur netrūko nei maisto, nei gero vyno. W. Puschas pirmasis pakėlė tostą už kaizerį, po jo sekė tostai už namuose likusias žmonas ir seseris, už į karines vietas keliavusius ir Kaune sustojusius brolius ir kt.⁷⁰

Manytina, kad vieną pagrindinių Kauno ložės iniciatorių W. Puschą atleidus iš miesto burmistro pareigų, masonų veikla nenutrūko, bet ir nebesiplėtė. Po metų naujuoju magistru išrinktas jau minėtas geležinkelio stoties viršininkas H. Bekeris. Švenčiant vienerių metų jubiliejų iš Kionigsbergo atvyko Kauno ložės garbės narys H. Lulliesas, iš Insterburgo – A. Töpferis⁷¹. Šiai progai skirtame straipsnyje laikraštyje *Meckelnburgischer Logenblatt* pastebėta, kad užimtų rytinių teritorijų miestuose steigėsi vis daugiau masonų ložių, nes, anot laikraščio, čia buvo palankios sąlygos „krikščioniškos dvasinės laisvės apraiškoms“, o pradėję laisvai mąstyti vokiečiai (pirmiausia vyrai) atsidadė šiam užsiė-

Viurtenbergo valstybinės menų mokyklos, o nuo 1941 m. – Valstybinės menų akademijos Štutgarte profesorius. Dėl priklausymo masonams nukentėjo valdant nacionalsocialistams. Dirbdamas Kaune 1915–1916 m., A. Lörcheris pagamino tris bronzinius medalius su Oberosto karinio vadovo Hermano von Eichhorno (1848–1918), Rytinių teritorijų medicininių dalių viršininko Bertholdo von Kerno (1848–1940) ir Raudonojo Kryžiaus rytų fronte vadovo princo Ernesto II Hohenlohe-Langenburgo (1863–1950) atvaizdais.

⁶⁹ Reikia pastebėti, kad nors karo metų turizmas buvo daug labiau išvystytas vakarų okupuotose teritorijose (ypač Belgijoje ir Prancūzijoje), tačiau susipažinimas su Rusijos imperijai priklausiusiais kraštais taip pat vyko, nors gerokai mažiau (plačiau apie tai žr.: C. H e y m e l, *Touristen an der Front. Das Kriegserlebnis 1914–1918 als Reiseerfahrung in Zeitgenössischen Reiseberichten*, Berlin, 2007). Turistiniai gidai apie Oberostą pradėti leisti 1916 m. Vilniaus apžvalgai buvo parengti keli kūriniai: labiau literatūrinis Paul Monty, *Wanderstunden in Wilna*, ir trumpas gidas pravažiuojantiems kariams *Ich weiß bescheid. Kleiner Soldatenführer durch Wilna*. Kauno pažinimui taip pat buvo parengtas nedidelis karo turistų vadovas (*Führer durch Kowno*). Kaip taikliai pastebėjo istorikas Theodoras Weeksas, daugelyje tokių vokiečių aprašymų pagrindinis dėmesys skirtas miesto istorijai ir architektūrai, tačiau juose beveik visai nepristatyti vietos gyventojai (T. W e e k s, *Vilnius in World War I, 1914–1920, Nordos-Archiv. Zeitschrift für Regionalgeschichte*, Bd. XVII, 2008, S. 49–52).

⁷⁰ Bericht unseres Brs. Alfred Lörcher, Kowno, im Juli 1916, *Kriegs-Mitteilungen des Vereins „Hilfe in Not“*, 8, 1916, S. 11–14.

⁷¹ Tikriausiai čia minimas Insterburgo prekybininkas A. Töpferis.

mimui⁷². Tačiau, kaip minėta, laisvųjų mūrininkų ložių rytinėse teritorijose buvo nedaug: per visą karo laikotarpį Kurše buvo įkurtos trys (Mintaujoje, Rygoje ir Liepojoje), dabartinės Lietuvos teritorijoje – dvi ir viena Balstogėje 1918 m., gyvavusi vos keletą mėnesių.

Deja, daugiau informacijos apie tolesnę Kauno ložės „Vokiečių sargyba prie Nemuno“ veiklą nepavyko surasti. Rodosi, kad ją uždarius 1918 m. pabaigoje, ji neveikė ir tarpukariu, kaip tai įvyko Vilniaus masonų atveju.

Baigiamosios pastabos

1915 m. dabartinės Lietuvos teritoriją okupavusioje Vokietijos kariuomenėje buvo daugybė įvairiausioms politinėms, tautinėms, kultūrinėms ir visuomeninėms grupėms priklausiusių žmonių. Tarp jų ir humanistinius principus puoselėjusių masonų. Patriotinės tautininkiškos dvasios vedami, jie tikėjosi, kad po Vokietijos pergalės okupuotose rytų teritorijose stos „vokiška taika“, kurios pagrindu taps jų nešama vokiška civilizacija.

Nors brutalus karas neatitiko jų prieškariu propaguotos „žmoniškumo religijos“, visgi gana greitai jis tapo ideologiškai integruotas kaip efektyviausias naujo pasaulio statymo įrankis. Todėl kariaujantys vokiečių masonai save matė kaip taikos ir šviesos nešėjus. Kai vakaruose iš esmės vyko didžiųjų civilizacijų konfliktas, „tamsiuose“ rytuose jų vaidmuo buvo daug aiškesnis ir paprastesnis – vokiškos kultūros ir pasaulėžiūros sklaida bei įtvirtinimas. Tačiau šiai užduočiai atlikti jiems reikėjo savų dvasinių centrų, kokiais tapo nuo 1915 m. vidurio visose okupuotose teritorijose steigtos karinės ložės. Lietuvos teritorijoje 1916 m. pradžioje buvo įkurtos „Vilnius liepsnojančiam kalavijui“ ir „Vokiečių sargyba prie Nemuno“.

Kaip galima suprasti iš likusios gana fragmentiškos informacijos, masonų įtaka Oberosto teritorijoje labiausiai pastebima 1916 metais. Tam daugiausia įtakos turėjo kai kurių ordino brolių užimamos aukštos pareigos okupacinėje administracijoje. Iš jų vieni svarbiausių buvo Vilniaus gubernatorius, Didžiosios motininės ložės „Trys gaubliai“ didysis magistras, generolas A. Wegneris ir Kauno burmistras W. Puschas. Manytina, kad ankstyva A. Wegnerio mirtis sutrukdė plačiau išvystyti masonų vokišką humanistinę veiklą, kuri galėjo būti tokia, kaip burmistro W. Puscho demonstruoti geri santykiai su vietos gyventojais. Apskritai 1915 m. pabaigoje – 1916 m. pirmoje pusėje galima įžvelgti ženklų, kad humanistinius idealus puoselėję įtakingi broliai buvo linkę liberaliau administruoti okupuotas teritorijas, tačiau tai prieštaravo E. Ludendorffo vadovaujamos karinės administracijos politikai.

⁷² Kowno, *Mecklenburgisches Logenblatt*, 22, 1917 06 24, S. 245.

Karinės administracijos įvesta baudžiavinę santvarką primenanti Oberosto valdymo sistema ir, anot J. Pikčilingio, „minkštesnių“ masonų pašalinimas iš jų užimamų pareigų sąlygojo, kad vokiečių laisvųjų mūrinių tolesnė veikla tikriausiai apsiribojo tik savais ritualais, susirinkimais ir laisvalaikio praleidimu. Apskritai sunku pasakyti, koks buvo atskirų masonų indėlis į krašto administravimą, kiek masoniški humanizmo idealai taikyti kasdieninėje aplinkoje, ypač santykiuose su vietos gyventojais. Tikėtina, kad įtakingų ar aukštas pareigas užėmusių masonų veikla, kaip, pavyzdžiui, A. Wegnerio, W. Puscho, K. Pilzo ar W. Hechto, turėjo teigiamos įtakos karo nuniokotam kraštui ir jo gyventojams. Tačiau tam, kad būtų galima giliau pažvelgti į vokiečių masonų įtaką okupacinei politikai Lietuvoje, reiktų detaliau išanalizuoti konkrečių asmenų veiklą.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

BISCHOFF, Diedrich. *Vom Zukunftsberuf der deutschen Freimaurerei*. Leipzig: Verlag von Bruno Zechel, 1915.

BISCHOFF, Diedrich. *Vom vaterländischen Beruf der deutschen Freimaurer. Ein Wort zum Kampf um Deutschlands Einigkeit*. Berlin: Verlag von Alfred Unger, 1917.

BODE, Julius. *Heran an die Arbeit!* [Leipzig]: Verein deutscher Freimaurer, 1915.

BŪČYS, Žygyntas. *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009.

CLAUSEN, Ernst. *Die Freimaurer. Einführung in das Wesen ihres Bundes*. Berlin: Verlag von Alfred Unger, 1914.

Die Vernichtung der Unwahrheiten über die Freimaurerei durch 116 Antworten auf 116 Fragen. Leipzig: Verlag des Vereins deutscher Freimaurerei, 1928.

Dzieje Koszalina. T. 1: *Do 1945 roku*. Pod redakcją naukową Radosław Gaziński, Edward Włodarczyk. Koszalin: Koszalińska Biblioteka Publiczna im. Joachima Lelewela, 2016.

Führer durch Kowno. Kowno: Verlag Kownoer Zeitung, 1916.

GIMŽAUSKAS, Edmundas. Institutions for the Administration of Vilnius at the Beginning of the German Occupation during the First World War. *Lithuanian Historical Studies*, 19, 2014, p. 135–174.

GOULD, Robert Freke. *Military Lodges. The Apron and the Sword, or Freemasonry Under Arms*. London: Gale & Polden Ltd., 1899.

HASSELBACHER, Friedrich. *Hoch- und Landesverrat der Feldlogen im Weltkriege*. Bd. 1. Magdeburg: Nordland Verlag, 1935.

HASSELBACHER, Friedrich. *Entlarvte Freimaurerei*. Bd. 1–4. Berlin: [įvairios leidyklos], 1934–1941.

HASSELBACHER, Friedrich. *Volksverrat der Feldlogen im Weltkriege*. Berlin: Nordland Verlag, 1941.

Hauptübersicht des Bundes der Freimaurer der Grossen National-Mutterloge in der Preussischen Staaten, genannt Zu den drei Weltkugeln nebst einem Verzeichnis der Mitglieder der acht Tochterlogen in Berlin 1913–1914. Berlin: Börsenbuchdruckerei Denter & Nicholas, 1914.

HEYMEL, Charlotte. *Touristen an der Front. Das Kriegserlebnis 1914–1918 als Reiseerfahrung in Zeitgenössischen Reiseberichten.* Berlin: LIT Verlag, 2007.

HOFFMANN, Stefan-Ludwig. *Die Politik der Geselligkeit. Freimaurerlogen in der deutschen Bürgergesellschaft 1840–1918.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2000.

Ich weiß bescheid. Kleiner Soldatenführer durch Wilna. Wilna: Verlag Armeezeitung A.–O.–K. 10, 1916.

KASTANAUSKAITĖ, Laima. *Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškos organizacijos (1918–1940).* Vilnius: Vaga, 2008.

KLIMAS, Petras. *Dienoraštis, 1915–1919.* Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1988.

Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje: idėjos, istorija, asmenybės. Sud. V. Jogėla. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012.

LIPPOLD, Hans. Oberbürgermeister Eldor Pohl. *24. Tilsiter Rundbrief, 1994–1995*, S. 21–24.

LIULEVICIUS, Vejas Gabriel. *The German Myth of the East. 1800 to the Present.* Oxford: Oxford University Press, 2009.

LÜDENDORF, Erich. *Mein Kriegeserrinerungen, 1914–1918.* Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn Verlagsbuchhandlung, 1919.

LÜDENDORF, Erich. *Vernichtung der Freimaurerei durch Enthüllung ihrer Geheimnisse.* München: Fortschrittliche Buchhandlung, 1927.

MONTY, Paul. *Wanderstunden in Wilna.* Wilna: Verlag der Wilnaer Zeitung, 1916.

NEUBERGER, Helmut. *Freimaurerer und Nationalsozialismus: Die Verfolgung der deutsche Freimaurerei durch völkische Bewegung und Nationalsozialismus 1918–1945.* Bd. 1–2, Hamburg: Bauhütten, 1980.

NEUBERGER, Helmut. *Winkelmaß und Hakenkreuz: Die Freimaurer und das Dritte Reich.* München: Herbig Verlag, 2001.

NEUMANN, Otto Philipp. *1717–1917. Gedanken über die Freimaurerei der Gegenwart.* Frankfurt am Main: Mahlau & Waldschmidt, 1918.

OHR, Wilhelm. *Aus einem Jahr Feldlogenarbeit.* München: Verlag bei Br E. Reinhardt, 1916.

PIKČILINGIS, Jonas. Pergyventos valandos. In: *Karo archyvas.* T. 3. Kaunas: Vyriausiojo štabo karo mokslo valdybos leidinys, 1926, p. 90–111.

PLEČKAITIS, Vytautas. *Masonai. Laisvieji mūrininkai, kūrę ir stiprinę Lietuvą.* Vilnius: Flavis, 2018.

PUSCHNER, Uwe. *Die völkische Bewegung im wilhelminischen Kaiserreich: Sprache – Rasse – Religion.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001.

RUNKEL, Ferdinand. *Geschichte der Freimaurerei in Deutschland.* Bd. 1–3. Berlin: Verlag Reimar Hobbing, 1932.

SCHEIL, Stefan. *Ribbentrop. Oder: Die Verlockung des nationalen Aufbruchs. Eine politische Biographie.* Berlin: Duncker & Humboldt, 2013.

SCHULTE, Erika; GRZYBOWSKI, Andrzej. Erich Wernicke – a Close Collaborator of Emil von Behring. His Life and Work in Posen (Poznan). *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, Vol. 75, 2012, s. 74–83.

VERHEY, Jeffrey. *The Spirit of 1914. Militarism, Myth, and Mobilization in Germany*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

WEEKS, Theodor. Vilnius in World War I, 1914–1920. *Nordost–Archiv. Zeitschrift für Regionalgeschichte*, Bd. XVII, 2008, S. 34–57.

GERMAN MILITARY MASONIC LODGES IN LITHUANIA IN 1916–1918

Summary

VYTAUTAS PETRONIS

The article offers a brief overview of German military Masonic lodges, their origin, evolution, and the attitude towards the war of the fraternity, which was known to foster humanistic principles. Two military lodges, the German Guard on the River Nemunas (Deutsche Wacht an der Memel), and Vilnius for the Flaming Sword (Wilna zum Flammenden Schwert), which operated in present-day Lithuania from 1916 to 1918, are subjected to a detailed analysis.

As can be seen from the preserved and rather fragmentary information, the influence of the Freemasons in the Oberost was most tangible in 1916. This was mainly due to the high positions held by some of the members in the occupying administration. The most influential included General Adalbert Wegner, the governor of Vilnius and the grand master of the Prussian Grand Lodge “The Three Globes”, and Walther Pusch, the burgermeister of Kaunas. Wegner’s early death prevented the spread of wider Masonic activities across Lithuania and to some extent implementation of more lax forms of governance as regards the local population, as it was in the case of W. Pusch, whose good relations with the locals amid the occupation was a rare exception. In general, at the end of 1915 and the beginning of 1916, there were signs that the influential Masonic brotherhood, who cherished humanistic ideals, were leaning towards a more liberal administration of the occupied territories, which went against the strict policies of the military administration under Erich Ludendorff. However, the removal of most Masons from higher positions, and the restriction of their activities, suggests that the German Freemasons placed obedience to their military superiors and the Fatherland higher than the Masonic humanism, and mostly confined themselves to rituals, general assemblies and leisure activities.

Gauta 2020 m. gruodžio mėn.

Priimta 2021 m. sausio mėn.

Vytautas Petronis – Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotojas.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17, Vilnius, LT-01101

El. paštas: vytautas.petronis@istorija.lt